

A gyógyszerészet történetéből

Gyógyszerészet 17. 145—148. 1973.

A MŰSZAKI TUDOMÁNYOK GYÓGYSZERÉSZ MŰVELŐI

IV. RÉSZ ILOSVAY LAJOS (1851—1936)

DR TÁPLÁNYI ENDRE

120 évvel ezelőtt született *Ilosvay Lajos*, a magyar gyógyszerészek kémikus gárdájának egyik legkiemelkedőbb alakja. 52 évig volt a Budapesti Műszaki Egyetem Vegyészmérnöki Karának előadó tanára, majd dékánja, 22 évig a mai TIT elődjének, a Magyar Természettudományi Társulatnak vezetőségi tagja. Az oktatás, ismeretterjesztés, a kémiai szakirodalom művelése terén is egyaránt kiemelkedő tevékenységet fejtett ki.

Hazánk természeti kincseinek felkutatásával és hasznosításával is hírnevet szerzett. A levegőben levő oxidációs jelenségekkel kapcsolatos vizsgálataival, valamint a salétromsav kimutatásával módosított ún. Griess—*Ilosvay* reagensével pedig világszerte is elismerést szerzett. Rövid ideig politikai pályán is működött, ahol a női egyenjogúság érvényre juttatása érdekében végzett tevékenységei a mai napig sem érültek el. Sokoldalú munkásságát a legmélyebb érzés, emberbaráti szeretet hatotta át.

*

Nagyilosvai Ilosvay Lajos régi erdélyi nemesi családból származott, családfája egész 1330-ig visszavezethető [11]. 1851. október 31-én a Szamos melletti Dés városában született [2]. Alapfokú iskolai tanulmányait szülővárosában, középiskoláit Kolozsvárott, a református és unitárius kollégiumban végezte. A 6. osztály befejezése után ugyanott 1870-ben gyógyszerészi pályára lépett [3]. Az 1851—52. tanévben lépett életbe a gyógyszerészek kétéves egyetemi kiképzése; azelőtt egyéves volt, 1892. szeptember 9-én jelent meg a

Dr. nagyilosvai *Ilosvay Lajos*, gyógyszerész, egyetemi tanár fiatalkori képe. (A szerző gyűjteményéből)

„Gyógyszerésznövendékek kiképzését szabályozó új 35985. sz. kultuszminiszteri rendelet”, amely a gimnázium hat osztályának elvégzése után 3 év gyakornoki időt írt elő, de akik érettségi vizsgát tettek, azoknak csak két évet kellett gyakornokoskodniuk. *Ilosvay* gyakornoki ideje alatt magánúton elvégezte a középiskola 7. és 8. osztályát és érettségi vizsgát tett, majd 1872-ben beiratkozott a Budapesti Tudományegyetem Bölcsészeti Karára gyógyszerészhallgatónak 1874. július 7-én az Orvoskaron, gyógyszerészi (magister pharmaciae) oklevelet kapott. Ösztöndíjat élvezve mint vegyész-növendék 1875. október 18-án bölcsészdoktori oklevelet szerzett. „Adatok az oxysulfocarbaminsavas ammonium sajátságaihoz és az oxysulfocarbaminsavas kálium előállítás módjai” címmel írta a doktori értekezését [1]. 1878-ban megszerezte a kémia-fizika szakos középiskolai tanári oklevelet is.

Egyetemi tanulmányai alatt tanúsított jó előmenetelére, szorgalmára oktató tanárai: *Lengyel Béla* (1844—1913) és *Than Károly* (1834—1908) is felfigyeltek és meghívták tanársegédnek [3]: egy évig *Lengyel Bélánál* (1875—1876) és négy évig *Than Károlynál* (1876—1880) működött [22]. 1880-ban állami ösztöndíjjal külföldi egyetemekre került [11]. Az első félévet Heidelbergben *Bunsen* laboratóriumában töltötte el, ahol spektrálanalízissel foglalkozott, a második félévet Münchenben *Baeyer Adolf* (1835—1919) Nobel-díjas kutatójánál, aki a gyógyszerkémia, szerves kémia területén, különösen a barbitúrsav felfedezésével és az indigó-szintézis kidolgozásával szerzett világhírnevet [21]. A második évet Párizsban a „Collège de France” intézetben töltötte. Akkori vezetője *Marcelin Berthelot* (1827—1907) neves gyógyszerész, egyetemi tanár volt, aki a termokémiai vizsgálataival robbanóanyagok kutatásával ért el kinagasló eredményeket. Jelentősek a kémiai, főleg alkémia-történeti kutatásai is [17]. Együtt dolgozták ki és közösen publikálták „Az összeolvasztással nyert kettős sók termokémiai sajátságai” című dolgozatot, mely a Comptes-renduban jelent meg 1882-ben (Sur les sels doubles préparés par fusion, par E. M. Berthelot et L. Ilosvay) Párizsi tartózkodása és szabadsága alatt kapta a meghívást a budapesti József Műegyetem helyettes tanári állására. A meghívást elfogadta és *Nendtvich Károly* (1811—1892) megüresedett tanszékét vette át [22]. Egy év után, 1883. júl. 26-án kinevezték nyilvános rendes tanárrá. Ő szervezte meg a Műegyetem általános kémiai tanszékét az új helyén, a budai Lágymányoson. Ide a tanszék 1904-ben költözött át a Múzeum körúti helyiségből. Oktató-, kutató-, szervező-

munkája révén nagy népszerűsége tett szert egyetemi kollégái körében is; egyetemi vezetői tisztségek ellátásával is megbízták.

Az 1886–1892. tanévekben a vegyész-mérnöki szakosztály, 1893-tól 1899-ig mérnöki és építész-szakosztály dékánja, 1901-től 1903-ig pedig a Műegyetem rektora volt. A közművelődés terén szerzett érdemei elismeréseképpen — *Tisza István* (1861–1918) miniszterelnök felkérésére — 1914. január 2-án kinevezték vallás- és közoktatásügyi minisztériumi államtitkárnak [1]. Ezt megelőzően 1910-től 1914-ig a magyarláposi kerület országgyűlési képviselője is volt [18]. A Tisza-kormány bukásával a politikai pályát otthagya és visszatért az egyetemre.

1895-ben az amerikai *Smithsonian Intitutttól* — a *Hoolgbins*-díjak kiosztása alkalmával — egy pályázatra beküldött kémiai dolgozatáért dícsérő oklevelet kapott. (E pályázatra a világ minden részéből 218-an jelentkeztek.) 1901-ben *I. Ferenc Józseftől* udvari tanácsosi címet, 1913-ban a Lipót-rend lovagkeresztjét, 1916-ban annak középkeresztjét kapta [22].

1922-ben a Műegyetem a műszaki tudományok tiszteletbeli doktorává avatta, tanítványai pedig 25 éves tanári működésének évfordulójára ezüst arcképes plakettel lepték meg, melyet *Beck Ö. Fülöp* szobrászművész készített. 50 éves tanári működése alkalmával a Műegyetem kémiai tanszékének előcsarnokában a ma is látható márvány emléktáblát helyeztettek el. 1925-ben a Budapesti Tudományegyetem (ma Eötvös Loránd Tudományegyetem TTK) tiszteletbeli bölcsészdoktori oklevéllel tüntette ki

Ilosvay Lajos, a Műegyetemi vegyész-mérnöki oktatás úttörője

A Budapesti Műszaki Egyetem Vegyész-mérnöki Kara 100 éves. *Kossuth Lajos* és *Széchenyi István* kezdeményezésével 1846. november 1-én a József Ipartanodából alakult a Műegyetem. Az ipartanoda csak 1871 szeptemberében kapott egyetemi rangot, és mint József Műegyetem kezdte meg a működését Karok helyett szakosztályokat szerveztek; öt szakosztály működött: építész, gépész, mérnöki, vegyész és egyetemes osztály, mely utóbbiban gazdasági, műipari és kereskedelmi pályákra készülők nyertek magasabb műszaki képesítést. Ennek vezetője *Szily Kálmán* (1838–1924), a Természettudományi Társulat (ma TIT) elnöke volt. A Műegyetem épülete ideiglenesen a Várban, az Egyetemi Nyomda Országház utcára néző részében, az Országház utca 14. sz. alatt volt. 1881-ben került a Múzeum körút és az Eszterházy (ma Puskin) utcai telekre [3], ahol ma az Eötvös Loránd Tudományegyetem TTK épületei vannak (a századfordulón, 1904-ben költözött a lágymányosi Duna-partra, ahol jelenleg is működik). 1934-ben a Műegyetem átszervezéssel a *József nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem* néven működött, melyhez a soproni *Bányászati és Erdészeti Akadémiát*, a budapesti *Allatorvosi Főiskolát* (ma Allatorvostudományi Egyetem), továbbá a *Közgazdasági és Mezőgazdasági Kart* is hozzácsatolták. 1952-ben a Soproni *Bányászati Akadémia* Miskolcra került: 1959-ben az ott létesült *Nehézipari Műszaki Egyetem Bányamérnöki* karába épült be

Ilosvay Lajos az 1882–1883. tanévben foglalta el helyettes tanári állását és 52 évig volt kémia előadó tanára a vegyészeti, ill. 1907-től vegyész-mérnöki szakosztálynak [14]. A kémiát igekezett

a hallgatóság számára érdekessé, élvezetessé tenni. Ezt el is érte ötletes kísérleteinek bemutatásával, világos, magyaros, szabatos kifejezésével. Kellemes modorával szinte varázslatos módon lebilincselte a hallgatóságot. Más karokról is eljöttek előadására az érdeklődők. Hallgatóinak laboratóriumi munkáit állandóan ellenőrizte, s nemcsak felkészültségükről alakított ki véleményt, hanem szociális körülményeikről, szakmai elhivatottságukról, modorukról, fellépésükről, kifejező képességeikről stb. Minden hallgatóját személyesen is ismerte és kapcsolatot tartott velük akkor is, amikor az életbe kikerültek [13]. A vizsgáztatásban nagyon tárgyilagos, igazságos volt; nehéz volt nála kollokválni, de tanítványai ennek ellenére is rajongásig szerették.

Tudományos munkássága

Tudományos munkássága főleg a szerves és analitikai tárgykörre terjedt ki. A Magyarhoni Földtani Társaság felkérésére több ásványvízvizsgálatot végzett; a buziási József, a luhi Margit- és Sarolta-forrás vizeit, valamint *Lóczy Lajos* (1849–1920) felkérésére a Balaton vizét is megvizsgálta [22]. A Háromszék megyei torjai „Büdös barlang” levegőjét is elemezte és megállapította, hogy abban rendkívül nagy részarányú: 95,5% széndioxid van; több, mint a világhíres nápolyi „Kutya”-barlang levegőjében [8]. Erről 1885-ben 65 oldalas tanulmánya jelent meg: „A torjai »Büdösbarlang« levegőjének fizikai és kémiai vizsgálatai” címen [8].

A vizelemzésen kívül foglalkozott a szerves kémia más ismeretlen területével is. Legkiemelkedőbb eredménye a *Griess*-reagens módosítása volt a salétromosság nyomainak kimutatására. Eljárásával a vízvizsgálatok közegészségügyi alapjait rakta le. A magyar gyógyszerkönyvek is felvetették: a IV, V. és a VI Magyar Gyógyszerkönyvben — de a külföldi gyógyszerkönyvekben is — egyaránt megtalálható a „*Griess*—*Ilosvay*”-reagens (sulfanilsav, alfa-naphtilamin ecetsavas oldata). A jelenlévő salétromosság tartalmából a bomlott állati, növényi eredetű, szerves anyagokra lehet következtetni.

Tanulmányozta a levegőben végbemenő oxidációs folyamatokat is. 1893-ban *Wittmann Ferenc* (1860–1932) műegyetemi tanár társával megfigyelte, hogy a villámlások, elektromos kisülések okozta magas hőmérsékletű levegőben nitrogén-oxidok keletkeznek, amelyek vízzel salétromos, ill. salétromsavvá egyesülnek. Ekkor fogalmazott meg *Ilosvay* agyában a légsalétromsav-gyártás gondolata, de többszörösen elfoglaltsága miatt technológiailag kidolgozni nem tudta. Ezt a munkát 10 év után 1902–1903. években *Christian Birkeland* (1867–1917) oslói születésű fizikus és *Samuel Eyde* norvég mérnök végezték el. A két kutató több nagy mágnessel az ívfényt korong alakúvá szélesítette ki, ún. „elektromos napot” létesített és ezen vezetve át a levegőt —, a magas — kb. 3000°-os — hőmérsékleten a nitrogén és az oxigén nitrogén-oxidá egyesült; 600°-on újabb oxigénnel nitrogéndioxid (NO₂) keletkezett. Ezt a vegyületet a víz elnyelte, ahol is salétromsavvá egyesült — Ilyen módon si-

került a két kutatónak a salétromsavgyártást megvalósítaniaia [4].

A levegőben levő égéstermékeket *Ilosvay* mennyiségileg is meghatározta, s arra eljárást dolgozott ki. Tanulmánya „Levegőben való égéskor keletkező nitrogén tartalmú melléktermékek mennyiségi meghatározása” címen 1893-ban jelent meg.

Acetilén kimutatására is kémszert dolgozott ki: „Acetilén kimutatás ammóniás, hidroxilaminocupro oldat segítségével” címen jelentek meg ezzel kapcsolatos vizsgálatai [11]. A karbonilszulfid fizikai sajátosságait is megvizsgálta (a végületet 1867-ben *Than Károly* fedezte fel a Harkány-fürdő hévízében [9]). Tudományos dolgozatai a Magyar Kémiai folyóiratban, a Földtani Közönyben, az Egészség c. folyóiratban, a Gyógyszerészi Közönyben, a Math und Naturwissensch. Berichte aus Ungarn c. szaklapban és a párizsi Bulletin de la Société Chimique de France stb folyóiratokban jelentek meg.

Tudományos és egyesületi munkássága

A Magyar Tudományos Akadémiának 45 évig volt tagja: 1891-től rendes, 1919-ben igazgatósági, 1928-ban pedig tiszteletbeli tag. Ugyancsak tagja volt a Magyarhoni Földtani Társaságnak, az Erzsébet Népakadémiának, az Uránia Csillagvizsgáló Intézetnek (ma TIT csillagászati előadó, bemutatott intézet. I. Sánc utca 3/b), valamint a Szechenyi Tudományos Társulatnak, az Országos Közegészségügyi Egyesületnek, a Magyar Mérnök és Építészeti Egyesületnek stb Szülővárosa, Dés pedig díszpolgárává avatta még az első világháború kitörése előtt [12].

64 évig tagja volt a Természettudományi Társulatnak is (a mai TIT elődjének): 1872-től 1885-ig rendes, 1885-től 1889-ig alapító, 1889-től 1906-ig választmányi tag; 1906-ban titkár, 1914-től pedig nyugalomba vonulásáig elnök. Széles körű ismeretterjesztő munkát végzett a Társulatban: különféle szakosztályokat alapított (ásványtani, állattani, kémiai, őslénytani, növénytani, csillagászati). Minden szakosztálynak külön folyóiratot is létesített.

Tudomány népszerűsítő munkássága

Ilosvay nemcsak az oktatási, politikai és egyesületi vonalon volt kiváló szervező, hanem a tudományok, különösen a kémia népszerű, magyar nyelven való megszólaltatásában is mesteri úttörő munkát végzett. Erről tanúskodnak népszerű kiadványai és könyvei, melyeket a Természettudományi Társulat felkérésére állított össze: 1888-ban megjelent „A kémia alapelvei”, 1905-ben pedig „Bevezetés a szerves kemiába” című népszerű kémiai könyve. De nemcsak a kémia, hanem a természettudomány más területén is hasonló aktivitással ontotta ismeretterjesztő cikkeit. Különösen nagy mestere és művésze volt az emlékbeszédeknek, amelyeket mint társulati elnök tartott nagy természettudósok ravatalánál, vagy születési évfordulójuk alkalmával. A következő természettudósokról emlékezett meg:

Nendtvich Károly, Than Károly, Lavoisier, Berthelot, Bunsen, Moissan, Mengyelejev, Lengyel Béla, Görgey Arthur, Nyulás Ferenc, Wartha Vince, Baeyer Adolf, Szily Kálmán, Semsey Andor, Kekcsinszky Sándor, Ostwald Vilmos stb [22].

Több mint 300 cikke jelent meg a Természettudományi Közöny hasábjain. Ezek között a legjelentősebbek:

„A rádióemanáció, vagy niton a XX. szd. bölesek köve” (1922); „Mit tudunk kémiai szempontból a vitaminokól?” (1928); „Az ókori Egyiptom némely csodái a mai megvilágításban” (1929); „Néhány szó a természettudományos kutatásról hazánkban” (1934); „Országos Természettudományi Tanács megalakulása” (1931). Az ő kezdeményezésére adta ki a Társulat a „Kincseskönyv” című gyakorlati tárgyú kézikönyvet, mely hasznos táblázatokat, vegyészeti, gyógyszerészeti, kozmetikai előírásokat tartalmazott. Nagy érdeklődést keltett a természettudományi ismeretek iránt érdeklődő magyar értelmiség körében.

Ilosvay Lajos mint politikus

Rövid ideig működött politikai pályán is mint országgyűlési képviselő, majd államtitkár. 1912-ben Magyarlárpos kerület országgyűlési képviselőjeként mondott beszámoló beszédet, melyet a Pátria Nyomda adott ki 1912-ben. Mint politikus küzdött a zsarnokság és minden erőszak ellen. Legfontosabb és legkiemelkedőbb tevékenysége az idő tájt a női egyenjoguságért folytatott munkássága volt.

Ilosvay Lajos mint országgyűlési képviselő és mint államtitkár a kötelességteljesítés mintaképe volt. Kényes ügyek intézésében a legmélyebb emberi humanitás érződött. Kedves modorával nagy népszerűségre tett szert, s ezen a pályán is sok tisztelőre, barátira talált.

Szép kort megélve, 85 éves korában: 1936. szeptember 30-án halt meg. Igen haladószellemű tudós és politikus volt. Bárhova állította az élet, mindenütt maradandót alkotott tudomány népszerűsítő irodalmával, a tudományos műnyelv megteremtésével, a műszaki tudományok fejlesztésével, gyógyszerészeti kémiai és magyar tudománytörténeti kutatásaival. *Ilosvay Lajosra, Than Károly* professzor kiváló tanítványára, s későbbi neves tanártársára a gyógyszerész társadalom büszke lehet, és kell hogy továbbra is a legnagyobb kegyelettel ápolja emlékét.

IRODALOM

1. *Baradlai I.* — *Bárony E.* : A magyarországi Gyógyszerészet Története. II. 340. Budapest. Magyarországi Gyógyszerész Egyesület (1930). — 2. *Emszt K.* : Földtani Közöny 67, 14—22 (1937). — 3. *Holló J., Szabadváry F.* : A budapesti Műszaki Egyetem Vegyész-mérnöki Karának története, 1971 Magyar Vegyészeti Múzeum. — 4. *Horváth A.* : Korok, gépek, feltalálók. 436—437. Gondolat Kiadó (1966). — 5. *Ilosvay L.* : A kémia alapelvei Természettudományi Könyvkiadó. Budapest (1888). — 6. *Ilosvay L.* : Bevezetés a szerves kemiába. I. Szénhidrogének Természettudományi Könyvkiadó. Budapest (1905). — 7. *Ilosvay L.* : A Balaton vizének kémiai viszonyai Hornyánszky Viktor. Budapest (1898). — 8. *Ilosvay L.* : A torjai „Büdösbarlang” levegőjének kémiai és fizikai vizsgálata. Természettudományi Könyvkiadó Vállalat. (1895). — 9. *Kenyeres A.* : Magyar Életrajzi Lexikon II. 138. Akadémiai Kiadó (1967). — 10. *Lázár A.* : Vegyi Ipar 25, 1 (1936). — 11. *Lenhossék M.* : Akadémiai Értesítő 283—286 (1936). — 12. *Méray K.* : [Fizikai-kémiai Didaktikai Lapok 8, 1 (1937). — 13. *Plank J.* : Technika 17, 129—130 (1936). — 14. *Szabadváry F.* : Élet és Tudomány 26, 1892 (1971). — 15. *Szabadváry F.* — *Szökefalvy Nagy Z.* : A magyar vegyészeti arcképesarnok. Magyar Vegyészeti Múzeum 22—23. (1970). — 16. *Szabadváry F.* : Az analitikai kémia módszereinek kialakulása. Akadémiai Kiadó (1961). — 17. *Studényi I.* — *Vondra A.* : Hírneves gyógyszerészek. Sárik Gy. Kiadó, Cegléd. 208—219 (1929). — 18. *Szász T.* : Gyógyszerészeti Almanach. 626—627 (1942). — 19. *Szinyei J.* : A magyar frók élete és munkái 70—73 Hornyánszky V. Kiadó, Budapest (1897). — 20. *Vásárhelyi L.* : Vegyi Ipar 26, 1 (1921). — 21. *Zemplén G.* : Magyar Chemiai Folyóirat 36, 201—202 (1936). — 22. *Zemplén G.* : Természettudományi Közöny 68, 561—566 (1936). — 23. *Zimmermann A.* : Természettudományi Közöny 68, 552—553 (1936).

Dr. Э. Таплини: *Фармацевты работающие в области технических наук. 4. часть Лайош Илошваи (1851—1936)*

Фармацевт Лайош Илошваи, профессор политехнического института, пионер обучения инженеров-химиков в Венгрии родился 120 лет назад. Он вступил в профессию фармацевта в 1870 году, был практикантом до 1872 года, затем в 1872 году он поступил в будапештский Университет как студент по фармации, в 1874 году он получил диплом магистра фармации, в 1875 году гуманитарно-докторский, в 1878 году диплом преподавателя. В 1875—76 гг. он был ассистентом Бельи Лендел (1844—1913), в 1876—1880 гг. ассистентом Кароя Тан (1834—1900). В 1880 году он получил государственную стипендию и 2 года работал в заграничных лабораториях (в институтах Бунзена, Байера и Бертелло), в 1882 году он стал профессором-заместителем в политехническом университете им. Йозефа, в 1883 г. профессором этого же университета, в 1886—1892 гг. деканом химического факультета университета, в 1893—1898 гг. деканом архитектурного и инженерного факультета, в 1901—1903 гг. ректором, в 1903 году председателем Государственного Общества Здравоохранения, в 1910 году избран членом парламента в районе Мадярлапш, в 1914 году стал государственным секретарем Министерства Религии и Общественного Обучения.

Он добился мировой известности исследованиями проведенными в связи с явлениями окисления в воздухе и также показанием азотной кислоты при помощи видоизмененного реагента Грисс—Илошваи

Dr. E. Táplányi: *Lajos Ilosvay de Nagyilosva (1851—1936)*

An appraisal of the life work of L. Ilosvay, pharmacist and chemist, professor of the University of Techno-

logy of Budapest, a pioneer of the teaching of chemical engineers in Hungary, Secretary of State of the Ministry of Culture and Education having been famous of his research work on the oxidation processes of nitrogen and of the Griess—Ilosvay reagent for the detection of nitric acid.

Dr. E. Táplányi: *Apotheker als Förderer der technischen Wissenschaften IV. Lajos Ilosvay von Nagyilosva (1851—1936)*

Vor 120 Jahren wurde Lajos Ilosvay, Apotheker, Professor an der Technischen Universität, Bahnbrecher der Ausbildung der Chemie-Ingenieure, geboren. 1870 trat er die Apotheker-Laufbahn an, bis 1872 war er Praktikant und 1874 wurde der Pharmazie-Student an der Universität der Wissenschaften, Budapest. 1874 erwarb er den Titel magister pharmaciae, 1875 wurde er doctor philosophiae und 1878 bekam er das Fachlehrer-Diplom. 1875—76 war er bei Professor Béla Lengyel (1844—1913) und 1876—1880 bei Professor Than (1834—1908) als Assistent tätig. Unterstützt durch ein Stipendium betätigte er sich 1880—1882 in verschiedenen ausländischen Laboratorien (in den Instituten von Bunsen, Baeuer und Berthelot). 1882 wird er als stellvertretender Professor auf die Technische Joseph-Universität berufen und hier 1883 zum Ordinarius ernannt. 1886—1892 ist er als Dekan des Chemischen Bereiches der Universität, 1893—1898 als Dekan des Bereiches für Bau- und Ingenieurwesen tätig. 1901—1903 trägt er die Würde des Rektors, 1903 wird er zum Präsident des Staatlichen Vereines für Hygiene ernannt, 1910 zum Abgeordneten gewählt und 1914 zum Staatssekretär des Kultusministeriums ernannt.

Sein Welttruf beruht auf Arbeiten über die Oxidationsvorgänge im Lufttraum sowie auf dem Nachweis des Salpetersäure durch die Reagenz Griess—Ilosvay

1001 (Fővárosi Tanács Gyógyszertári Központja, 822-es Gyógyszertár, 1081 Budapest VIII, Szántó Kovács János u. 4.)

Érkezett: 1971 XII. 17

KITŐL ERED A „PHARMACOPŌEA” ELNÉVEZÉS?

Dann G. E. Ztg 117 (11), 418 (1972).

A *pharmacopoeia* görög szó és annyit jelent, mint gyógyszerkészítés. Az antik irodalomban első ízben *Diogenes* munkájában (i. e. 3 század) találkozunk vele. Könyveim alakjában legelőször *Jacobus Sylvius* Lyonban, 1548-ban kiadott művén fordul elő: „*Pharmacopoeae libri tres*...”, azaz három könyv a gyógyszerkészítésről. Másodszor *Johannes Placotomus* danzigi orvos-gyógyszerész Antwerpenben, 1560-ban megjelent könyvének címében találjuk: „*Pharmacopoea in compendium redacta*”, ami kb. annyit jelent, mint a „Gyógyszerkészítés rövid vezérfonala”. E megfogalmazásokban a „*Pharmacopoea*” szó nem valódi értelemben vett könyvcím; használata inkább körülírja a könyvek tartalmát. Bevezetőjében *Placotomus* hangsúlyozza is: „*Pharmacopoea quid? Pharmacopoea est ars*...”; nem pedig hogy „*Pharmacopoea est liber artis*...”.

Az első, aki a görög szót egy könyv „fajtamegjelölésére” alkalmazta *Anutius Foetus* metzi orvos volt. A Baselen 1561-ben megjelent, inkább az orvosok mint a gyógyszerészek számára készült könyvének címe: „*Pharmacopoeia, Anutius Foetus Mediometrico Medico Autore*”, azaz: *Anutius Foetus metzi orvos szerkesztette pharmacopoeia*. Ő tehát a szót más értelemben használta, mint két elődje, így annak értelmezése megváltozott: míg a két korábbi szerző (de) *Pharmacopoea* értelemben használja, addig *Foetus* egyedül álló főnévként, alanyesetben alkalmazza. A *pharmacopoea* szó értelmének megváltozása az idők folyamán annyira módosult, hogy manapság az idegen szavak szótárát (a gyógyszerészeti és orvosi szótárak, valamint a lexikonok is — kevés kivétellel) így tüntetik fel: „*Pharmacopoea* = gyógyszerkönyv”; vagy más hasonló értelmű szöveget

használnak, anélkül, hogy a szó eredeti értelméről említést tennének.

A három felsorolt szerző munkái nem mai értelemben vett *pharmacopoeák* (hivatalos kiadású gyógyszerkönyvek). Ezek megjelölésére csak akkor kezdték a görög kifejezést használni, amikor a később széles körben elterjedt augsburgi gyógyszerkönyv második kiadásán a korábbi „*Enchiridion*” (kb. kézikönyv) címet a „*Pharmacopoea Augustana*” elnevezés váltotta fel. Ezáltal a *pharmacopoea* szó egyértelműen bizonyos könyvféleség megjelölését jelenti, amire addig főként — de nem egyértelműen csak a hivatalos gyógyszerkönyvek esetében — a *dispensatorium* szó volt használatos.

A szó írásmódjának változását illetően jogosnak látszanak azok a már korábbi ellenvetések, melyek szerint helyesebb volna „*pharmacopoea*” helyett az eredeti görög „*pharmacopoeia*” alakhoz visszatérni, minthogy a *pharmacopoea* a „*pharmacopoeus*”-nak (gyógyszerkészítő, átv. ért. gyógyszerész) nőnemű alakja. Tény az, hogy általában a *pharmacopoea* írásmód terjedt el az egyes nyelvekben, megfelelő átalakítással: *pharmacopoe*; *pharmacopée*; *farmakopeia*; *farmacopoea*; *farmacopea* stb. Az angol nyelvterületen a *pharmacopoeia* alak használatos (159).

R. B.

A PEKTINEK CSÍRAÖLŐ HATÁSA

B. S. Öst. Ap.-Ztg 26 (6), 101 (1972).

Érdekes jelenségre figyeltek fel a kairói egyetem arab kutatói: kísérleteikkel kimutatták, hogy az alma héjában és magházában levő pektin 1%-os oldata már 15 perc alatt 90%-ban elpusztít bizonyos Gram-pozitív csírákat, mint pl. a *Salmonellát*. Néhány Gram-negatív csírával szemben is hatásosnak mutatkozott a pektin-oldat; a szaporodásukat ui nagymértékben gátolta (109).

R. B.